

Opinnäytetyö (AMK)

Terveysala/Health Care

Terveydenhoitaja (AMK)/ Registered Public Health Nurse (AMK)

2016

Minna Kallio & Mikaela Luoma

3.-4. LUOKKIEN INTEGROITUJEN OPETUSRYHMIEN TOIMIVUUS SALOSSA

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Minna Kallio & Mikaela Luoma

3.-4. LUOKKIEN INTEGROITUJEN OPETUSRYHMIEN TOIMIVUUS SALOSSA

Integraatio erityisopetuksessa viittaa tasa-arvoisuuteen ja täyteen osallistumisoikeuteen oppilaiden kesken. Tavoitteena on, että oppilaalla on tasavertainen mahdollisuus oppia yhdessä muiden ikätovereidensa kanssa. Käytännössä se tarkoittaa oppilaan, jolla on erityisen tuen päätös tai jolla oppiminen on muuten haasteellista, sijoittamista osittain yleisopetuksen ryhmään.

Tämän kyselytutkimuksen tarkoituksena oli kuvata opettajien ja oppilaiden vanhempien kokemuksia integroiduista opetusryhmistä Salossa. Tavoitteena on kerätä tietoa, jolla voidaan kehittää integroitua opetusta. Tutkimusaineiston kerääminen alkoi syksyllä 2015. Aineistoa kerättiin kahdelta integroidun luokan opettajalta, sekä oppilaiden vanhemmilta kyselylomakkeen avulla. Kyselelyyn vastasi yksi integroidun luokanopettaja ja kolme integroidun oppilaan vanhempaa. Pienen vastausprosentin vuoksi opettajille lähetimme lisäksi sähköpostikyselyn, johon vastasi yksi opettaja. Aineiston analyysissä käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä.

Tutkimuksen tulokset osoittivat, että integroitujen opetusryhmien suuret ryhmäkoot koettiin sekä hyväksi, että huonoksi asiaksi. Koettiin, että suuret ryhmäkoot ovat osasyynä heikompaan yksilölliseen opetukseen ja keskittymiskyvyn sekä työrauhan puutteeseen. Tuloksista kävi myös ilmi, että resursseja ei ole varattu riittävästi opetuksen suunnitteluun, ja että aina integrointi ei tapahdu oppilaan edun mukaisesti. Tästä saattaa seurata, että oppilaan oikeus opiskella pienessä ryhmässä voi unohtua. Hyvinä asioina koettiin vertaisoppi, oppilaiden sosiaalistuminen ja se, että opetustilanteissa on useampi aikuinen samaan aikaan.

ASIASANAT:

Integrointi, Erityisopetus, Tutkimuodot, Kolmiportainen tuki, HOJKS

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree programme in Nursing | Health Care

January 2016 | 37 pages + 3 appendices

Satu Halonen & Jaana Uuttu

Minna Kallio & Mikaela Luoma

THE FUNCTIONALITY OF INTEGRATED CLASSES 3-4 IN SALO

Integration in special education refers to equality and to the students' right to participate. In reality it means that a student, who has a need for special education or whose learning is otherwise somehow challenging, is put in a partially normal group.

This study was done to collect the teachers' and the parents' experiences in integrated study groups in Salo. The goal was to collect information, which could be used to develop integrated teaching. The collection of the research material began in the fall of 2015. The material was gathered from two teachers in integrated groups along as the students' parents by a questionnaire. The questionnaire was answered by one teacher and three parents. Due to the small amount of answers, the teachers were sent another questionnaire via e-mail, which was answered by one teacher.

The research indicates that the large integrated groups were considered both as a positive and a negative way. They felt that large group sizes were a partly responsible for weaker individual teaching, bad concentration and lack of peace. The results reveal that there are not set aside enough resources for planning and that the integration doesn't always benefit the student. The results indicate that the students' right to study in a small group is forgotten. The positives were; learning from one another, the social benefits of the students and that there were more adults present during classes.

KEYWORDS:

Integration, Special education, Individual learning plan, Forms of support, Three-parted support

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 ERITYISEN TUEN TARVE JA HENKILÖKOHTAISEN OPETUKSEN JÄRJESTÄMINEN	6
3 OPETUKSEN INTEGROINTI JA SIIHEN LIITTYVIÄ KOKEMUKSIA	12
4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS, TAVOITE JA TUTKIMUSONGELMAT	16
5 TUTKIMUKSEN EMPIIRINEN TOTEUTTAMINEN	17
6 TULOKSET	20
6.1 Hyvät kokemukset integroiduista opetusryhmistä	20
6.2 Huonot kokemukset integroiduista opetusryhmistä	21
6.3 Kehittämistarpeet integroiduissa opetusryhmissä	22
6.4 Opettajien kokemuksia tutkimuskohteena olevan koulun integroidusta opetuksesta	24
7 TUTKIMUKSEN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS	27
8 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	31
LÄHTEET	35

LIITTEET

Liite 1. Saatekirje.

Liite 2. Kyselylomake.

Liite 3. Lisäkysymykset.

TAULUKOT

Taulukko 1. Opettajien ja vanhempien hyvät kokemukset integroiduista opetusryhmistä.	20
Taulukko 2. Opettajien ja vanhempien huonot kokemukset integroiduista opetusryhmistä.	21
Taulukko 3. Opettajien ja vanhempien kokemat kehittämistarpeet integroiduissa opetusryhmissä.	22
Taulukko 4. Opettajien kokemuksia tutkimuskohteena olevan koulun integroidusta opetuksesta.	24

1 JOHDANTO

Integraatiossa erityisoppilaaksi diagnosoitu lapsi on ensin erityisopetuksessa, josta hänet siirretään yleisopetukseen, joko kokonaan tai osaksi aikaa. Koulun arjessa erityisyys on edelleen negatiivisesti latautunut käsite, ja erityisiksi määrittyvät yksilöt ja käytännöt näyttäytyvät leimautuneina ja leimaavina (Mietola 2014). Erityisoppilaiden paras oppimisympäristö on heidän ikätovereistaan koostuva tavallinen luokka. Tällöin tiedolliset ja sosiaaliset tulokset ovat parempia. (Saloviita 2008, 28; Takala 2010, 16.) Suomessa asiaa on tutkittu hyvin vähän (Moberg ym. 2009, 77-78).

Erityisopetus järjestetään oppilaan etu ja opetuksen järjestämisedellytykset huomioon ottaen muun opetuksen yhteydessä tai osittain tai kokonaan erityisluokalla tai muussa soveltuvassa paikassa. (Laki perusopetuslain muuttamisesta 24.6.2010/642; Tilastokeskus 2015a.) Integraatio erityisopetuksen järjestämisen yhteydessä tarkoittaa pyrkimystä toteuttaa opetus mahdollisimman pitkälle yhteisten koulutuspalvelujen yhteydessä ja niihin sulautettuna (Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2015).

Tämän kyselytutkimuksen tarkoituksena oli kuvata opettajien ja oppilaiden vanhempien kokemuksia integroiduista opetusryhmistä. Tavoitteena on saada tietoa, jonka avulla kehitetään integroitua opetusta. Tutkimus kuuluu Asiakkaan ohjaus-hankeeseen ja kysely tehtiin erään salolaisen koulun 3.-4. luokkien integroitujen opetusryhmien opettajille ja oppilaiden vanhemmille.

2 ERITYISEN TUEN TARVE JA HENKILÖKOHTAISEN OPETUKSEN JÄRJESTÄMINEN

Osa oppilaista tarvitsee tukea oppimisensa edistymiseksi oppimisvaikeuksien, vammaisuuden, sairauden, kehityksessä viivästyksen, tunne-elämän tai muun syyn vuoksi. Perusopetuslain mukaan oppilaalla on oikeus tarvittaessa saada opetussuunnitelman mukaisen opetuksen ohella riittävää oppimisen ja koulunkäynnin tukea koko perusopetuksen ajan. Tuen anto on aloitettava heti, kun tuen tarve ilmenee. Tavoitteena on auttaa ja tukea oppilasta siten, että hänellä on tasavertainen mahdollisuus oppia yhdessä muiden ikätovereidensa kanssa. Opetuksessa otetaan huomioon oppilaan vahvuudet sekä hänen yksilölliset tarpeensa. (Jyväskylän yliopisto 2013a; Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2015; Opetushallitus 2015a.)

Oppilas saattaa tarvita oppimisessa ja koulunkäynnissä tukea joko tilapäisesti tai pidempiaikaisesti. Tuen tarve voi vaihdella ja oppilas voi tarvita monenlaista tukea yhtä aikaa. Koulu auttaa oppilasta erilaisin tukimuodoin, jotka riippuvat vaikeuksien laadusta ja laajuudesta. Tukimuotoja ovat esimerkiksi tukiopetus, osaikainen erityisopetus, oppilashuollollinen tuki ja avustajapalvelut. (Opetushallitus 2015a.)

Monet oppimisvaikeuksia aiheuttavat tekijät voidaan tunnistaa jo ennen koulunkäynnin alkua esimerkiksi esiopetuksen aikana. Mitä aikaisemmin oppilas saa tukea, sitä paremmin vältetään vaikeuksien lisääntyminen ja kasautuminen. On myös tärkeää turvata tuen saumaton jatkuminen lapsen siirtyessä esimerkiksi esiopetuksesta kouluun ja koulunkäynnin eri vaiheissa. (Opetushallitus 2015a.)

Perusteet peruskoulun erityisopetukseen otetuilla ja siirretyillä oppilailla vuosina 2001- 2010:

- Vaikea kehitysviivästyminen; Erityisoppilaaksi ottamisen tai siirron perusteena on ollut keskiasteinen, vaikea tai vaikein kehityksen viivästyminen. Oppilaan oppimäärät ovat aina osin tai kokonaan yksilöllistettyjä.

- Lievä kehitysviivästymä.
- Eriasteinen aivotoiminnan häiriö, liikuntavamma tai vastaava; Erityisoppilaaksi ottamisen tai siirron perusteena on ollut oppilaan neurologinen vamma tai kehityshäiriö, kuten ADHD, tai liikuntavamma, kuten CP-oireyhtymä.
- Tunne-elämän häiriö tai sosiaalinen sopeutumattomuus.
- Autismiin tai Aspergerin oireyhtymään liittyvät oppimisvaikeudet.
- Kielen kehityksen häiriöstä (dysfasiasta) johtuvat oppimisen vaikeudet.
- Näkövamma.
- Kuulovamma.
- Muu kuin edellä mainittu syy; Erityisoppilaaksi ottamisen tai siirron perusteena on ollut jokin muu kuin edellä mainittu syy. (Tilastokeskus 2015a.)

Käsite 'erityisen tuen tarpeessa oleva oppilas' on vakiintunut suomalaiseen koulutusjärjestelmään ja -politiikkaan 2000-luvulla. Käsitteellä on haettu uutta, ei-leimaavaa tapaa puhua erityisoppilaista. Koulun arjessa erityisyys on kuitenkin edelleen negatiivisesti latautunut käsite, ja erityisiksi määrittyvät yksilöt ja käytännöt näyttäytyvät leimautuneina ja leimaavina. (Mietola 2014.)

Mietola (2014) on tutkinut erityisyyden määrittymistä koulun arjen käytännöissä. Tutkimuksessa on seurattu erityisopetuksessa opiskelevien 9.-luokkalaisten koulunkäyntiä ja erityisopetuksen toimintaa yhdessä pääkaupunkiseudun yläkoulussa yhden lukuvuoden ajan. Tutkimus kohdistuu opettajien ja oppilaiden puheessa tehtyjen määritysten lisäksi arjen tilallisiin ja pedagogisiin käytäntöihin. Mietola (2014) selvitti mitä erityisyys ja sitä vasten määrittyvä normalisuus tarkoittavat koulun arjessa – mihin tai keihin käsitteillä koulussa viitataan. Hän tarkastelee myös sitä, miten paikantuminen erityiseksi oppilaaksi vaikuttaa oppilaan asemoitumiseen koulussa. (Mietola 2014.)

Tutkimuksen keskeisin tulos on, ettei käsitteen muutos ole pystynyt muuttamaan erityisopetuksen leimaavuutta. Erityisyyttä koskevat negatiiviset merkitykset, joista erityisopetus on viime vuosikymmeninä pyrkinyt irrottautumaan, hallitsevat yhä koulun arjessa. Tutkimuskoulussa erityisyys merkitsi usein kyvyttömyyttä ja

poikkeavuutta. Oppilaiden erityisyyttä määritettiin ensisijaisesti suhteessa akateemiseen työskentelyyn, mutta usein myös erityisoppilaiden sosiaalisen toiminnan kuvattiin poikkeavan tavallisesta. (Mietola 2014.)

Eryyisiä opetus- tai opiskelijahuoltopalveluja tarvitsevien opetus järjestetään erityisopetuksena (Jyväskylän yliopisto 2013a). Erityisopetus on opiskelijan henkilökohtaisiin tavoitteisiin ja valmiuksiin perustuvaa suunnitelmallista pedagogista tukea sekä erityisiä opetus- ja opiskelujärjestelyjä (Opetushallitus 2015c).

Oppimisen ja koulunkäynnin tuki voidaan jakaa kolmeen erilaiseen tukimuotoon; yleiseen, tehostettuun ja erityiseen tukeen. Yleinen tuki kuuluu kaikkeen kasvatukseen ja opetukseen ja tukee oppilasta tavoitteiden saavuttamisessa (Opetushallitus 2015a). Yleisen tuen tukimuotoja ovat muun muassa kodin ja koulun yhteistyö ja tukiopeutus (Erityisen tuen tiedotuskeskus 2013c). Mikäli yleinen tuki ei riitä, annetaan tehostettua tukea. Ja mikäli tehostettu tuki ei riitä, annetaan erityistä tukea. (Laki perusopetuslain muuttamisesta 24.6.2010/642.)

Tehostettua tukea on annettava opetussuunnitelman mukaisesti oppilaalle, joka tarvitsee oppimisessaan tai koulunkäynnissään säännöllistä tukea tai samanaikaisesti useita tukimuotoja. Oppimissuunnitelma laaditaan yhteistyössä oppilaan ja huoltajan sekä tarvittaessa oppilaan muun laillisen edustajan kanssa. Tehostettu tuki sisältää oppilaalle annettavia tukimuotoja sekä tarvittavia opettajien suunnittelemaa pedagogisia järjestelyjä, kuten esimerkiksi eri luokkien samanaikaisopetusta tai osa-aikaista erityisopetusta. Se järjestetään laadultaan ja määrältään oppilaan kehitystason ja yksilöllisten tarpeiden edellyttämällä tavalla. (Laki perusopetuslain muuttamisesta 24.6.2010/642; Erityisen tuen tiedotuskeskus 2013b.)

Erityinen tuki tarkoittaa oppilaan tukea, josta on tehty kirjallinen erityisen tuen antamista koskeva päätös. Erityinen tuki muodostuu erityisopetuksesta, mikä on ensisijaisesti pedagogista, ja muusta annettavasta tuesta eli koulunkäynnin tuesta, mitä on muun muassa avustajapalvelut. Oppilaan saamat tuet määritellään henkilökohtaisessa opetuksen järjestämistä koskevassa suunnitelmassa

(HOJKS). (Laki perusopetuslain muuttamisesta 24.6.2010/642; Opetushallitus 2015b.)

Ennen erityistä tukea koskevan päätöksen tekemistä opetuksen järjestäjän on kuultava oppilasta ja tämän huoltajaa tai laillista edustajaa sekä hankittava oppilaan opetuksesta vastaavilta selvitys oppilaan oppimisen etenemisestä ja moniammatillisena oppilashuollon yhteistyönä tehty selvitys oppilaan saamasta tehostetusta tuesta ja oppilaan kokonaistilanteesta sekä tehtävä näiden perusteella arvio erityisen tuen tarpeesta (pedagoginen selvitys). Pedagogista selvitystä on tarvittaessa täydennettävä psykologisella tai lääketieteellisellä asiantuntijalauseinnolla tai vastaavalla sosiaalisella selvityksellä. (Laki perusopetuslain muuttamisesta 24.6.2010/642.)

Lähdesmäen (2008) tutkielmassa tarkasteltiin luokanopettajien (n=24) kokemuksia ja käsityksiä erityisen tuen tarpeen havaitsemisesta ja tarpeista avoimella kyselytutkimuksella. Päätulokset osoittavat, että oppilaat ovat tarvinneet paljon tukea oppimiselleen. Opettajat olivat havainneet erityisen tuen tarpeita oppilaissa. Oppilailla on ilmennyt muun muassa ongelmia tarkkaavaisuuden ja oppimisen häiriöistä sosiaalsiin ongelmiin. Sosiaaliset ja psyykkiset sekä käytösongelmat ovat opettajien mukaan lisääntyneet ja ongelmat ovat haastavampia ja monitahoisempia. (Lähdesmäki 2008.)

Erityisen tuen päätös voidaan tehdä ennen esi- tai perusopetuksen alkamista taikka esi- tai perusopetuksen aikana ilman sitä edeltävää pedagogista selvitystä ja oppimisen tehostetun tuen antamista, jos psykologisen tai lääketieteellisen arvioon perusteella ilmenee, että oppilaan opetusta ei vammaan, sairauden, kehityksessä viivästymisen tai tunne-elämän häiriön taikka muun vastaavan erityisen syyn vuoksi voida antaa muuten. (Laki perusopetuslain muuttamisesta 24.6.2010/642.)

Oppimisvaikeuksien ja tukea tarvitsevien oppilaiden määrä Suomessa on jatkuvasti lisääntynyt. Tehostettua tukea sai 40 500 peruskoulun oppilasta eli 7,5 prosenttia peruskoulun oppilaista syksyllä 2014. Määrä on 4,2 prosenttiyksikköä

enemmän kuin syksyllä 2011. Erityistä tukea saaneiden oppilaiden osuus pysyi syksyllä 2014 edellisen vuoden tasolla, 7,3 prosentissa. (Tilastokeskus 2015b.)

Tehostettua tukea syksyllä 2014 saaneista oppilaista 75 prosentilla tukeen sisältyi osa-aikaista erityisopetusta, 57 prosentilla tukiopetusta ja 42 prosentilla avustaja- tai tulkitsemispalveluja. Erityistä tukea saaneista oppilaista 38 prosentilla tukeen sisältyi osa-aikaista erityisopetusta, 34 prosentilla tukiopetusta ja 59 prosentilla avustaja- tai tulkitsemispalveluja. Erityisen tuen oppilaista 27 prosentilla oli pidennetty oppivelvollisuus. (Tilastokeskus 2015b.)

Erityistä tukea saaneista oppilaista 40 prosenttia sai opetuksensa kokonaan erityisryhmässä ja 19 prosenttia kokonaan yleisopetuksen ryhmässä. Erityisen tuen oppilaista 41 prosenttia sai osan opetuksestaan yleisopetuksen ryhmässä ja osan erityisryhmässä. (Tilastokeskus 2015b.)

Erityisopetukseen otettujen tai siirrettyjen oppilaiden opetuksen järjestämiskaikat vuosina 2001-2010:

- Opetus kokonaan yleisopetuksen ryhmässä: oppilas on kokonaan integroitu yleisopetuksen ryhmään.
- Opetus osittain yleisopetuksen ryhmässä: oppilas opiskelee osin erityisluokassa tai erityisryhmässä ja osin yleisopetuksen ryhmässä.
- Erityisryhmä, erityisluokka: oppilas opiskelee erityisryhmässä tai -luokassa. (Tilastokeskus 2015a.)

Erityistä tukea koskevan päätöksen toimeenpanemiseksi oppilaalle laadittu HOJKS sisältää henkilökohtaisen oppimissuunnitelman. Kaikista kokonaan pois jäävistä oppiaineista tulee olla maininta erityisen tuen päätöksessä. Suunnitelmasta on käytävä ilmi oppilaan erityistä tukea koskevan päätöksen mukaisen opetuksen ja muun tuen antaminen. (Laki perusopetuslain muuttamisesta 24.6.2010/642; Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2015; Kehitysvammaisten tuki- liitto ry 2015.)

Henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laatimiseen osallistuvat moniammatillisessa yhteistyössä oppilas, opettajat, huoltajat sekä

mahdollisuuksien mukaan oppilaanohjauksen ja oppilashuollon asiantuntijoita, joihin muun muassa kouluterveydenhoitaja kuuluu. Suunnitelma on tarkistettava yhteisesti kerran lukuvuodessa. On tärkeää suunnitella tukitoimien käyttö ja oppilaan kehittyessä ja edistyessä myös niiden vähentäminen. Henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laadinta ja seuranta on ensisijaisesti oppilaan opetuksesta vastaavan erityisopettajan ja luokanopettajan/ai-
neenopettajan vastuulla. Tarvittavilta osin se valmistellaan moniammatillisena yhteistyönä. Koulun rehtori on vastuussa siitä, että suunnitelma tulee asianmukaisesti laadituksi. (Kehitysvammaisten tukiliitto ry 2015; Erityisen tuen tiedotuskeskus 2013a; Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2014.)

HOJKS on oppiainekohtainen tai etenkin vaikeavammaisten kohdalla toiminta-
aluekohtainen tavoitesuunnitelma. Yksilölliset oppimäärät ja niiden sisältöjen määrä asetetaan siten, että oppilas voi saavuttaa niiden mukaiset tavoitteet. Myös arviointi tehdään oppilaan omien tavoitteiden mukaisesti. Yksilöllisen oppimäärän suorittamisessa oppilas etenee omaan tahtiinsa. Jos hän kypsyy ja kehittyy ja kykenee myöhemmin saavuttamaan yleisen oppimäärän, tehdään uusi päätös opiskelusta yleisen oppimäärän mukaisesti. (Kehitysvammaisten tukiliitto ry 2015; Erityisen tuen tiedotuskeskus 2013a.)

3 OPETUKSEN INTEGROINTI JA SIIHEN LIITTYVIÄ KOKEMUKSIA

Integraatio erityisopetuksessa viittaa tasa-arvoisuuteen ja täyteen osallistumisoikeuteen oppilaiden kesken. Käytännössä se tarkoittaa oppilaan, jolla on erityisen tuen päätös tai jonka oppiminen on muuten katsottu haasteelliseksi, sijoittamista osittain yleisopetuksen ryhmään. Kehitysvammaisten oppilaiden kohdalla tämä tarkoittaisi heidän siirtämistään terveiden lasten joukkoon opiskelemaan. Integraatioajatuksella on haluttu tuoda esiin monien erityisluokkien oppilaiden pärjääminen yleisopetuksen ryhmässä, kun tarjolla on riittävästi tukea. Integroimisen myötä halutaan opettaa hyväksyntää, yhteistyötä ja sosiaalista vuorovaikutusta erilaisten oppijoiden kesken. Integraatio voi yksittäisen oppilaan integroinnin lisäksi tarkoittaa esimerkiksi erityiskoulun sijoittamista fyysisesti yleisopetuksen koulun yhteyteen. Integraatio on välivaihe inklusioon, jolla puolestaan viitataan ajatukseen yhteisestä koulusta kaikille. Inklusio merkitsee siten kaikkien oppilaiden kasvamista koulu-uran alusta alkaen yhdistyneessä koulutusjärjestelmässä, jossa ei ole erillisiä erityiskouluja ja erityisluokkia. Keskeistä ovat joustavat, kaikkien oppilaiden osallisuutta korostavat opiskelujärjestelyt. (Jyväskylän yliopisto 2013b.)

Taskinen (2013) on tutkinut yleisopetuksen 1-6 luokilla työskentelevien luokanopettajien (n=38) käsityksiä integraatiosta. Aineisto kerättiin kyselymenetelmää käyttäen. Lähes kaikki vastaajat kokivat oppimisympäristön tukevan integroitujen oppimisprosesseja luokalla kohtalaisesti, hyvin tai erinomaisesti. Vähän alle puolet katsoi integroinnin yleisopetukseen olevan kaikkien oppilaiden oppimisprosesseja ajatellen hyödyllistä, kun taas noin kolmasosa vastanneista näki sen haitallisenä. Haasteellisimpana työssään integroitujen parissa luokanopettajat näkivät ajan puutteen, opetussuunnitelmien tasapuolisen toteuttamisen sekä oppilaiden keskittymiskyvyn ja työrauhan ylläpidon. Suurin osa luokanopettajista koki tarvitsevänsä täydennyskoulutusta ja nimenomaan erityispedagogiikkaan ja erityistä tukea tarvitsevien opetukseen liittyen. Kaikki vastaajat näkivät ongelmien laadulla olevan merkitystä integraation onnistumiselle. (Taskinen 2013.)

Haukka (2015) on tutkinut erityisopettajien suhtautumisesta integraatioon ja inklusioon osana oman koulunsa toimintakulttuuria. Opettajat pitivät tärkeänä monipuolista yhteistyötä, oppilaiden yksilöllistä huomiointia sekä erilaisuuden arvostamista. Tutkimustulosten perusteella integraation ja inklusion käsitteet sekoituivat ja inklusio ymmärrettiin lähinnä sosiaalisena integraationa. (Haukka 2015.)

Hynynen (2008) on tutkinut luokanopettajien (n=6) näkökulmia erityisoppilaiden integraation toteutumisesta suomalaisissa alakouluissa. Tutkimuksen aineisto kerättiin teemahaastatteluilla. Tuloksissa tulee hyvin esille, että luokka, jossa on erityisoppilaita, ei pärjää pelkän opettajan voimin vaan tarvitsee tukitoimia esimerkiksi tukihenkilöitä, koulutuksia, pienemmät luokkakoot ynnä muuta ja yhteistyökumppaneita esimerkiksi erityisopettaja, avustaja, sairaalahenkilökunta ynnä muut. Tutkimuksen mukaan integraatio ei toteudu suomalaisessa peruskoulussa parhaalla mahdollisella tavalla tai sitten tähän kysymykseen ei osattu ottaa kantaa. Toteutumisen esteenä nähtiin resurssit. (Hynynen 2008.)

Hotulainen ja Takala (2008) tutkivat erityisopetuksen laatua Helsingissä. Aineiston keruu tehtiin postikyselyiden avulla. Tutkimuksessa huomioitiin vanhempien (n=219) ja erityisopettajien (n=60) mielipiteet. Lähes puolet kyselyyn osallistuneista vanhemmista olivat erittäin tyytyväisiä tehtyihin integraatioihin. Vanhemmat kokivat sekä koulun ja kodin välisen yhteistyön että opettajan taidon ottaa erityistarpeet huomioon onnistuneen. Erityisopettajat pitivät laadun pääkriteereinä kolmea asiaa: koulun johto on kiinnostunut erityisopetuksesta, koulu yhteisö asennoituu erityisoppilaisiin myönteisesti ja käytettävissä on ammattitaitoisia erityisopettajia ja koulutettuja avustajia. (Hotulainen & Takala 2008.)

Erityisopetusta on muun muassa osa-aikainen erityisopetus, jolla tarkoitetaan opetusta, jota oppilas voi saada muun opetuksen ohessa, jos hänellä on vaikeuksia oppimisessaan tai koulunkäynnissään. Oppilas voi saada osa-aikaista erityisopetusta esimerkiksi tehostetun tai erityisen tuen aikana. Syitä osa-aikaisen erityisopetuksen saamiselle voivat olla esimerkiksi puhehäiriö, luku- ja kirjoitushäiriö

tai -vaikeudet, matematiikan oppimisen vaikeudet, vieraan kielen oppimisen vaikeudet, sopeutumisvaikeudet tai tunne-elämän häiriö tai muut vaikeudet oppimisessa. (Tilastokeskus 2015a.)

Samanaikaisopetus, eli jaettu opettajuus, on opetustilanne, jossa samaan aikaan samassa tilassa opettaa kaksi tai useampi opettaja. Tämän kaltaista opetustilannetta käytetään usein kouluissa tukimuotona ja se mahdollistaa opetustilanteissa opettajien tietojen, taitojen ja oppilaantuntemuksen jakamisen. Samanaikaisopetuksen kriteereitä ovat vuorovaikutteisuus ja yhteisvastuullisuus, mikä tarkoittaa yhteistä päätöksentekoa koskien opetuksen suunnittelua, toteutusta ja oppilaiden arviointia. Toinen ei toimi toisen avustajana vaan kaksi asemaltaan tasavertaista opettajaa jakaa opetusvastuun, joten esimerkiksi avustajan käyttö luokassa ei ole samanaikaisopettamista. Avustaja ei ole tasavertainen ammattilainen koulutukseltaan ja vastuultaan eli samanaikaisopetuksen edellytykset eivät täyty. Samanaikaisopetuksessa pyritään sellaisiin opetuskäytäntöihin, jotka hyödyttävät kaikkia oppilaita ja luovat paremmat mahdollisuudet erityisoppilaiden sosiaaliseen integroitumiseen yleisopetuksen luokissa. (Jyväskylän yliopisto 2015; Kyttälä ym. 2010.)

Erityisoppilaita on yhtä monenlaisia kuin on oppilaitakin. Erityisoppilaiden erilaisuudesta huolimatta, keskittymisvaikeudet ovat kaikenlaisissa erityisopetusryhmissä hyvin yleisiä. Jotta keskittyminen olisi mahdollisimman helppoa, täytyisi ennen kaikkea huolehtia, että niin kutsutut tavalliset työskentelyn mahdollistavat tekijät olisivat kunnossa. Tekijät vaikuttavat erityisoppilaiden lisäksi niin opettajien kuin tavallisten oppilaidenkin työskentelyyn ja hyvinvointiin. Erityisoppilailla kuitenkin näiden tekijöiden merkitys korostuu. (Perkiö-Mäkelä ym. 2006, 74.)

Akustiikalla ja äänimaailmalla on erittäin suuri merkitys erityisoppimisympäristöissä. Akustiikalla on vaikutusta sekä opettajan työskentelyyn, että oppilaan oppimistilanteeseen. Hyvä akustiikka auttaa erityisesti oppilasta keskittymään. Akustiikalla pyritään turvaamaan rauhallinen ääniympäristö, jossa ei kuulu ylimääräisiä häiriöääniä, puhe ei jää kaikumaan ja jossa äänen käyttö on miellyttävää. Jatkuva melu oppimisympäristössä vaikuttaa epäedullisesti erityisesti viestintään, kuuloon, keskittymiseen ja muistiin. Melu voi kohottaa verenpainetta ja

aiheuttaa jopa unihäiriöitä. Melu ja huono akustiikka kuormittavat lisäksi opettajan ääntä. (Perkiö-Mäkelä ym. 2006, 74.)

Oppimisympäristössä valaistuksella on merkitystä riippumatta siitä, onko kyseessä erityisoppilas tai kuka tahansa oppilas. Valaistus vaikuttaa oppilaan keskittymisen lisäksi hänen vireystilaansa. Erityistä merkitystä valaistuksella on näkövammaiselle oppilaalle. On olemassa myös havaintoja, että hämärässä valaistuksessa oppiminen on joillakin helpompaa. Kirkas valaistus voi aiheuttaa osassa oppilaista levottomuutta, hermostuneisuutta tai hyperaktiivisuutta. Hämärä valaistus voi rauhoittaa oppilaita ja auttaa heitä keskittymään. (Prashnig 1996, 43.)

Istumajärjestyksellä voidaan vaikuttaa opiskelun sujuvuuteen. Liian ahtaat opetustilat aiheuttavat keskittymisongelmia ja vaikuttavat muutenkin oppimiseen. Keskittymisvaikeuksista kärsivän oppijan voi olla vaikea istua etummaisena, jolloin kaikki luokassa tapahtuu hänen selkänsä takana ja aiheuttaa epävarmuuden tunnetta, jopa pelkoa. Erityisoppilailla tilan tarve voi olla suurempi jo käytännön järjestelyjen esimerkiksi apuvälineet vaativat oman tilansa. Erityisoppilaalla on usein myös avustaja, joka vaatii oman tilansa. Erityisoppilailla voi myös luontaisesti olla tarve suurempaan tilaan ympärillään. (Kerola 2001, 131.)

Erityisoppilaille on tärkeää, että tuoli ja pulpetti ovat juuri oikean kokoiset. Erityisoppilas voi olla erityisen herkkä kaikille tuntemuksille, jolloin vääränlaiset kalusteet voivat haitata keskittymistä. Jotta oikean kokoisen kalusteen käyttö olisi mahdollista, täytyisi oppimiskalusteiden olla säädettävissä jokaiselle oppilaalle oikean kokoisiksi. (Kerola 2001, 131.)

Jokaisella oppilaalla on oma oppimistyylinsä. Joillekin pulpetissa istuminen ei ole paras vaihtoehto. Joillekin apua opiskeluun voivat tuoda korkeammat opiskelupöydät, joiden ääressä voi joko istua tai seistä. Apua keskittymiseen voivat tuoda myös tuolit, jotka hieman joustavat ja antavat mahdollisuuden pieneen liikkeeseen. Pieni liike voi auttaa levotonta oppilasta pysymään omalla paikallaan. Useimmat oppilaat, jotka osallistuvat opetukseen aktiivisesti, oppivat todennäköisesti muita enemmän, keskittyvät paremmin ja saavat parempia koearvosanoja kuin, jos heidän on pakko istua paikallaan ja kuunnella. (Prashnig 1996, 45.)

4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS, TAVOITE JA TUTKIMUSONGELMAT

Tämän kyselytutkimuksen tarkoituksena oli kuvata opettajien ja oppilaiden vanhempien kokemuksia integroiduista opetusryhmistä. Tavoitteena on kerätä tietoa, jolla voidaan kehittää integroitua opetusta.

Tarkoituksesta voidaan johtaa seuraavat tutkimusongelmat:

1. Minkälaisia kokemuksia opettajilla on integroiduista opetusryhmistä?
2. Minkälaisia kokemuksia oppilaiden vanhemmilla on integroiduista opetusryhmistä?
3. Mitä kehittämistarpeita on integroiduissa opetusryhmissä?
4. Minkälaisia kokemuksia opettajilla on tutkimuskohteena olevan koulun integroidusta opetuksesta?

5 TUTKIMUKSEN EMPIIRINEN TOTEUTTAMINEN

Suomessa erityisoppilaiden oppimisympäristöjä on tutkittu hyvin vähän (Moberg ym. 2009, 77-78). Aihe on ajankohtainen ja tärkeä, sillä erityisopetusta on arvosteltu erityisesti siksi, että se leimaa lapsia poikkeaviksi ja erilaisiksi. Pahimmassa tapauksessa lapsi alkaa toteuttaa itseensä lyötyä leimaa. (Lehtomäki ym. 2005, 97.)

Opinnäytetyön tekeminen alkoi joulukuussa 2014, jolloin tutkimuksen aiheeksi valittiin 3.-4. luokkalaisten integroitujen opetusryhmien toimivuus Salossa. Aiheen valinnan jälkeen selvitettiin sähköpostitse sopivaa tutkimuksen kohdetta. Toimeksiantosopimus saatiin tutkimuskohteena olevan koulun rehtorilta.

Tietoja opinnäytetyöhön on haettu eri hakukoneita käyttäen, kuten Medic (hakusanoilla: erityislapsi, tuloksena 1 hakutulos, sekä hakusanalla: integroitu ryhmä, tuloksena 389 hakutulosta), sekä CINAHL Complete (hakusanoilla: Integrated group, 225 hakutulosta, sekä hakusanoilla: Integrated group & functionality, 1 hakutulos). Tiedon haku jatkui koko tutkimuksen ajan.

Kyselytutkimus on tärkeä tapa kerätä ja tarkastella tietoa muun muassa erilaisista yhteiskunnan ilmiöistä, ihmisten toiminnasta, mielipiteistä, asenteista ja arvoista. Kyselytutkimuksessa tutkija esittää vastaajalle kysymyksiä kyselylomakkeen välityksellä. Kyselylomake on mittausväline, jonka sovellusalue ulottuu muun muassa mielipidetiedusteluihin ja palautemittauksiin. (Vehkalahti 2008, 11.)

Kyselyssä (Liite 2) kysyttiin vastaajan rooli, onko vastaaja opettaja vai vanhempi, sekä mitä hyvää, mitä huonoa ja mitä kehitettävää integroiduissa ryhmissä on heidän mielestään. Tutkimuksen kysymykset olivat avoimia kysymyksiä. Avoimet kysymykset antavat vastaajalle mahdollisuuden sanoa, mitä hänellä on todella mielessään (Hirsjärvi ym. 2009). Sanalliset vastaukset ovat työläämpiä käsitellä, mutta joissain tilanteissa avoimet kysymykset toimivat suljettuja vaihtoehtoja paremmin. Avoimilla kysymyksillä saatetaan saada tutkimuksen kannalta tärkeää tietoa, joka voisi jäädä muuten kokonaan huomaamatta. (Vehkalahti, 2008, 24.)

Tutkimuksen aineiston kerääminen alkoi syksyllä 2015, kun tutkimuslupa oli myönnetty. Aineistoa kerättiin kahdelta integroidun luokan opettajalta, sekä oppilaiden vanhemmilta kyselylomakkeen avulla. Toinen opettajista sai kyselylomakkeet sovitusseurassa henkilökohtaisessa tapaamisessa ja välitti vanhemmille (N=18) tarkoitetut kyselylomakkeet saatekirjeineen (Liite 1) oppilaiden mukana. Opettaja muistutti vanhempia lomakkeiden täytöstä ja palauttamisesta kolme päivää ennen palautusajankohtaa opiskelijahallinto-ohjelma Wilma:n avulla. Kyselyihin vastaamiselle annettiin aikaa viisi vuorokautta, jonka jälkeen oppilaan vanhempi toimitti vastatun kyselylomakkeen lapsensa mukana opettajalle.

Vastattuja kyselylomakkeita palautui kahdestakymmenestä neljä kappaletta, joista yksi oli opettajan ja kolme oli lasten vanhempien täyttämää. Koska vastattujen kyselyiden määrä oli niin pieni, integroitujen luokkien opettajille (N=2) teetettiin lisäksi sähköpostikysely, jonka kysymykset (Liite 3) laadittiin kyselytutkimuksen tulosten pohjalta. Sähköpostikyselyllä haluttiin saada tarkempaa tietoa, minkälaisia kokemuksia opettajilla on tutkimuskohteena olevan koulun integroidusta opetuksesta ja miten se käytännössä toteutuu heidän koulussaan. Sähköpostikyselyyn saatiin vastaus vain toiselta opettajalta.

Tutkimusaineisto analysoitiin aineistolähtöisen sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä, joka voi olla joko yksittäinen metodi tai laajemmin ymmärrettävä analyysikokonaisuuksien teoreettinen kehys. Sisällönanalyysillä voidaan analysoida kirjoitettua ja suullista kommunikaatiota. Sen avulla kerätty tietoaineisto tiivistetään niin, että voidaan tarkastella tutkittavien ilmiöiden ja asioiden merkityksiä, seurauksia ja yhteyksiä. Sisällönanalyysissä tutkimusaineistosta erotetaan samanlaisuudet ja erilaisuudet. (Tampereen teknillinen yliopisto 2015.)

Tutkimusaineiston sisältöön perehdyttiin aineiston käsittelyä aloittaessa luki- ja kyselyyn vastaukset tarkasti ja kirjoittamalla alkuperäisilmaukset analyysitaulukkoon. Alkuperäisilmauksista muodostettiin pelkistetyt ilmaukset ja niiden samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia yhdistelemällä muodostuivat alaluokat, joista selkenivät tutkimustulokset. (Sarajärvi & Tuomi 2011, 109-110.)

Tutkimus valmistui helmikuussa 2016 ja se esitettiin Turun ammattikorkeakoulussa, Salon toimipisteessä. Tulokset esitettiin myös tutkimuskohteena olevalle koululle. Opinnäytetyö arkistoitiin Theseukseen.

6 TULOKSET

Kyselytutkimukseen vastasi yksi integroidun luokan luokanopettaja, sekä kolme integroidussa opetusryhmässä opiskelevan lapsen vanhempaa. Sähköpostikyselyyn (Taulukko 4) vastasi yksi opettaja.

6.1 Hyvät kokemukset integroiduista opetusryhmistä

Taulukko 1. Opettajien ja vanhempien hyvät kokemukset integroiduista opetusryhmistä.

ALKUPERÄINEN ILMAUS	PELKISTETTY ILMAUS	ALALUOKKA
"Saa mahdollisuuden oppia toimimaan isomassa ryhmässä."	Isossa ryhmässä toimiminen.	Mahdollisuus opiskella isossa ryhmässä.
"Oppii olemaan isomassa luokassa."	Isompi luokka.	
"Mielenkiintoinen vaihtelu opiskella välillä muualla kuin omassa luokassa."	Opiskeluympäristön vaihtuvuus.	Vaihtuvuus.
"Oppilas näkee toimintamalleja hyvästä käyttäytymisestä."	Toimintamallit hyvästä käyttäytymisestä.	Vertaisoppiminen
"Vertaisoppiminen."	Vertaisoppiminen.	
"Sosiaalisten taitojen oppiminen."	Sosiaaliset taidot.	
"Erilaisuuden hyväksyminen."	Tasavertaisuus.	Tasa-arvo.
"Opetuksen "avoimuus" -työpari."	Työpari.	Useamman aikuisen läsnäolo.

"Enemmän aikuisia paikalla."	Aikuisten määrä.	
------------------------------	------------------	--

Mahdollisuus opiskella isossa ryhmässä koettiin hyvänä asiana integroiduissa opetusryhmissä. Tällöin oppilas oppii toimimaan pienryhmien lisäksi myös isoissa ryhmissä. Integroidut opetusryhmät tuovat vaihtelua opiskeluympäristöihin ja mielenkiintoa opiskeluun. Myös vertaisoppiminen tuli esiin hyvänä asiana integroiduissa opetusryhmissä, koska muun muassa hyviä käytöstapoja ja sosiaalisia taitoja voi vertaisoppia muilta. Integroiduissa opetusryhmissä oppii myös erilaisuuden hyväksymistä. Useamman aikuisen läsnäolo opetustunneilla koetaan hyvänä asiana. (Taulukko 1.)

6.2 Huonot kokemukset integroiduista opetusryhmistä

Taulukko 2. Opettajien ja vanhempien huonot kokemukset integroiduista opetusryhmistä.

ALKUPERÄINEN ILMAUS	PELKISTETTY ILMAUS	ALALUOKKA
"Yksilökohtainen opetus on heikompaa."	Yksilöllisen opetuksen laadun heikkeneminen.	Opetuksen laadun heikkeneminen.
"Keskittyminen saattaa herpaantua isommassa luokassa."	Ryhmäkoko.	Luokkakoot.
"Ryhmäkoot ovat suuria."	Suuret ryhmäkoot.	
"Sama vastaus kuin mitä hyvää. Toisella päivällä voi olla haaste olla isossa ryhmässä. Toisena päivänä taas ei."	Ryhmäkoko.	

"Erityisoppilas ei pysty keskittymään + oppimaan asioita niin suuressa ryhmässä."	Keskittymiskyvyn herpaantuminen.	Häiriöt keskittymiskyvyn.
"Tuntien suunnitteluun tarvittaisi lisäresurssia."	Lisäresurssien tarve.	Resurssit.
"Joskus integrointi EI ole oppilaan etu."	Ei aina oppilaan edun mukaista.	Oppilaan etujen toteutumattomuus.
"Oppilaan oikeus opiskella pienessä ryhmässä voi unohtua!"	Oppilaan oikeudet pienen ryhmään unohtuu.	Oppilaan oikeuksien unohtuminen.

Koetaan, että opetuksen laatu heikkenee integroiduissa opetusryhmissä. Mahdollisuus opiskella isossa ryhmässä koettiin hyvänä asiana (Taulukko 1), mutta suuret luokkakoot koetaan myös huonona asiana integroiduissa opetusryhmissä. Oppilaan keskittyminen saattaa herpaantua isossa luokassa eikä oppilas kykene tällöin oppimaan. Resurssit integroidun opetuksen järjestämiseen koettiin huonoksi ja lisäresursseille olisi tarve muun muassa tuntien suunnitteluun. Koetaan, että oppilaan edut integroiduissa opetusryhmissä eivät aina toteudu, koska integrointi ei aina ole oppilaan edun mukaista. Oppilaan oikeus muun muassa pienessä ryhmässä opiskeluun saattaa unohtua. (Taulukko 2.)

6.3 Kehittämistarpeet integroiduissa opetusryhmissä

Taulukko 3. Opettajien ja vanhempien kokemat kehittämistarpeet integroiduissa opetusryhmissä.

ALKUPERÄINEN MAUS	IL-	PELKISTETTY ILMAUS	ALALUOKKA
----------------------	-----	--------------------	-----------

"Ryhmäkoot ovat aivan liian suuria, 30-40 oppilasta!"	Suuret ryhmät.	Ryhmäkoot
"Sen ryhmän, johon integroidaan, tulisi olla pienempi."	Tarve pienryhmille.	Pienryhmät.
"Integrointi vaatisi lisää resurssia myös suunnitteluun ja kehittämiseen."	Lisäresurssien tarve.	Lisäresurssit.
"Inklusiota/integraatiota ei voi toteuttaa määräyksin, vaan lisäämällä siihen valmiuksia ja resursseja."	Lisäresurssien tarve.	
"Opettajille koulutusta samanaikaisopettajuuteen."	Koulutuksen lisääminen.	Koulutukset ja ammatillinen kehittäminen.
"Vaatii opettajilta halua kehittää samanaikaisopettajuutta."	Motivaatio ammatin kehittämiseen.	
"Yhdessä toimivien opettajien kemioiden tulee sopia yhteen."	Opettajien väliset kemiat.	Opettajien keskinäiset kemiat.
"Ei onnistu kaikkien kanssa?"	Yhteistyö ei aina onnistu.	Yhteistyön onnistuminen.

Ryhmäkokoja integroiduissa opetusryhmissä tulisi vastaajien mielestä kehittää. Ryhmäkoot ovat aivan liian suuria. Yhdellä opetustunnilla saattaa olla jopa 30-40 oppilasta. Integroitujen ryhmien ryhmäkoot tulisi olla pienempiä. Jotta integraatio onnistuisi, koetaan tarvittavan suunnitteluun ja kehittämiseen lisäresursseja. Koulutukset ja ammatillinen kehittäminen tulee vastauksista myös esille kehittä-

mistarpeena. Opettajat tarvitsisivat koulutusta muun muassa samanaikaisopettajuuteen ja motivaatiota ammatilliseen kehittämiseen. Kehittämiskohteita ovat myös opettajien keskinäiset kemiat, mitkä eivät aina sovi yhteen. Yhteistyötä pitäisi kehittää sillä yhteistyö ei aina onnistu. (Taulukko 3.)

6.4 Opettajien kokemuksia tutkimuskohteena olevan koulun integroidusta opetuksesta

Taulukko 4. Opettajien kokemuksia tutkimuskohteena olevan koulun integroidusta opetuksesta.

ALKUPERÄINEN ILMAUS	PELKISTETTY ILMAUS	ALALUOKKA
"Yksi kokonaan yleisopetukseen integroitu oppilas."	Integroitu oppilas.	Integraatio.
"Yhdelle oppilaalle ollaan aloittamassa osittainen integrointi."	Osittainen integrointi.	Osittainen integrointi.
"Yhden oppilaan kanssa osittainen integrointi on jo käytössä ja hän opiskelee puolet tunneista yleisopetuksessa ja puolet pienryhmässä."	Osittainen integrointi.	
"Pienryhmä joustaa myös toiseen suuntaan eli tällä hetkellä yksi yleisopetuksen oppilas on siirretty pienryhmään tukitoimena."	Opetusryhmien joustavuus puolin ja toisin.	Opetusryhmien joustavuus.

”Tilanteet oppilaiden kanssa muuttuvat koko ajan riippuen kouluai- neesta, tunnista ja oppi- laasta.”	Tilanteiden muuttumi- nen.	Muuttuvat tilanteet.
”Viime vuonna yhdellä samalla opetustunnilla aikuisia on ollut yhtä ai- kaa kolme: erityisluokan- opettaja, luokanopettaja ja avustaja.”	Opetuksessa kolme ai- kuista samaan aikaan.	Moniammatillinen yh- teistyö.
”Tänä vuonna matikka- palkki on tunti, jolloin yleisopetuksen ryhmä ja pienryhmä ovat yhdistet- tynä ja ryhmää opettaa luokanopettaja, erityis- luokanopettaja, laaja- alainen erityisopettaja ja avustaja.”	Opetuksessa yhdistet- tynä neljän aikuisen am- mattitaito.	

Taulukon tiedot kerättiin opettajilta sähköpostikyselyllä. Kyselyllä haluttiin selvittää, minkälaisia kokemuksia opettajilla on tutkimuskohteena olevan koulun tämänhetkisestä integroidusta opetuksesta. (Taulukko 4.)

Vastanneiden luokalla on tällä hetkellä yksi oppilas, joka on kokeiluna kokonaan integroituna yleisopetukseen. Yhdelle oppilaalle ollaan aloittamassa osittainen integrointi eli tällöin hän on integroituna erikseen sovituille tunneille. Yhden oppilaan kanssa osittainen integrointi on jo käytössä ja hän opiskelee puolet tunneista yleisopetuksessa ja puolet pienryhmässä. Vastanneet kertoivat, että pienryhmä joustaa myös toiseen suuntaan eli tällä hetkellä yksi yleisopetuksen oppilas on

siirretty pienryhmään tukitoimena. Tilanteet oppilaiden kanssa muuttuvat koko ajan riippuen kouluaineesta, tunnista ja oppilaasta. (Taulukko 4.)

Moniammatillisuus on yksi tärkeistä työkaluista integroitujen ryhmien toimivuudessa. Vuonna 2014 yhdellä samalla opetustunnilla aikuisia on ollut yhtä aikaa kolme: erityisluokanopettaja, luokanopettaja ja avustaja. Tänä vuonna, 2015, ”matikkapalkki” on tunti, jolloin yleisopetuksen ryhmä ja pienryhmä ovat yhdistettynä ja ryhmää opettaa luokanopettaja, erityisluokanopettaja, laaja-alainen erityisopettaja ja avustaja. (Taulukko 4.)

7 TUTKIMUKSEN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS

Eettisesti hyväksyttävän, luotettavan ja uskottavan tutkimuksen tulisi olla suoritettu hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla. Rehellisyys, yleinen huolellisuus sekä tarkkuus ovat tärkeitä lähtökohtia tutkimusta tehdessä ja tuloksia esitettäessä. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012.) Opinnäytetyötä tehdessä ja tuloksia käsiteltäessä toteutettiin hyvää tieteellistä käytäntöä noudattamalla ehdotonta tarkkuutta ja huolellisuutta aineistoja käsitellessä.

Tutkimusta tehtäessä ja siihen tutkittavia valittaessa on tiedostettava tutkimuksen eettiset vaatimukset. Ihmistieteisiin luettavaa tutkimusta koskevat eettiset periaatteet jaetaan kolmeen osa-alueeseen: tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittumisen välttäminen sekä yksityisyys ja tieto-suoja. Ihmiin kohdistuvissa tutkimuksissa mainitaan yleensä tärkeimpinä eettisinä periaatteina informointiin perustuvaa suostumusta, luottamuksellisuutta, seurauksia sekä yksityisyyttä. (Leino-Kilpi & Välimäki 2014, 146–166; Hirsjärvi ym. 2009.) Tutkimuksen eettisyyttä vahvisti tutkimusluvan saanti huolellisesti laaditulla tutkimussuunnitelmalla tutkimuskohteena olevan koulun rehtorilta ennen tutkimuksen toteuttamista.

Tutkimuseettiset kysymykset koskevat tiedonhankintaa, tutkittavien suojaa ja tutkijan vastuuta tulosten soveltamisesta. Tutkimusetiikan kannalta on tärkeää, että tutkimus ei vahingoita tutkittavaa sosiaalisesti, fyysisesti tai psyykkisesti. Tutkimukseen osallistuminen on oltava vapaaehtoista, sekä tutkimuksesta saatavan hyödyn tulisi olla suurempi kuin haitan. (Paunonen ym. 1997.)

Saatekirjeen (Liite 1) sävyllä ja asenteella on suuri vaikutus vastaajaan. Myös kyselylomakkeen (Liite 2) pituus ja sen vaikutus vastausasteeseen ja vastauksiin on tärkeä. Saatekirjeessä kerrottiin kyselytutkimuksen tarkoituksesta ja tavoitteesta. Kyselylomake annettiin saatekirjeen yhteydessä, jossa annettiin tietoa tutkimuksesta, sekä painotettiin luottamuksellisuutta, vapaaehtoisuutta ja anonymiteettiä. Täytetty lomake palautettiin saatekirjeen ja kyselylomakkeen yhteydessä saadussa kirjekuoressa, jotka tulivat takaisin opettajan kautta tutkijoille. Suljetut

kirjekuoret ja se, että vastaajat saivat itse sulkea kuoren tuovat luotettavuutta siitä, että vastaukset pysyvät anonyymeinä niiden kulkiessa opettajien välityksellä tutkijoille takaisin. Tutkimusaineisto säilytettiin tutkimuksen ajan huolellisesti eikä sitä ole luovutettu ulkopuolisten käyttöön. Kyselyyn osallistuneiden vastaukset on käsitelty ehdottoman luottamuksellisesti ja nimettöminä. Yksittäisen vastaajan tiedot eivät ilmene tuloksista. Tutkimuksen päätyttyä täytetyt kyselylomakkeet hävitettiin asianmukaisesti. (Räsänen 2015.)

Tutkimuksen raportointiin on laadittu tarkat ohjeet, joita noudatettiin koko tutkimuksen ajan (Sarajärvi & Tuomi 2011, 153). Kappalejaot ovat selkeät ja otsikot ovat tarkasti mietittyjä siten, että jokainen lukija ymmärtää, mitä tekstissä tullaan käsittelemään. Opinnäytetyössä tutkimuksen tulokset kuvattiin selkeästi ja lukija ymmärtää miten itse analyysi tehtiin.

Plagioinnilla eli luvattomalla lainaamisella tarkoitetaan jonkun toisen tekstin tai sen osan esittämistä omana. Plagiointia on sekä suora että mukailten tehty kopiointi. Tutkimusta tehdessä on erityisen tärkeää kunnioittaa muiden tutkijoiden tekemää työtä viittaamalla tutkimuksessa käytettyihin alkuperäisiin julkaisuihin asianmukaisesti. (Tutkimuseettinen neuvottelu-kunta 2012-2014.) Tässä tutkimuksessa on kunnioitettu muiden tutkijoiden työn saavutuksia viittaamalla tekstissä tarkasti alkuperäisiin lähteisiin merkitsemällä lähdeviitteet ja laatimalla selkeä lähdeluettelo.

Tutkimuksen lähdekritiikkiin on kiinnitetty huomiota. Lähdekritiikissä tulee huomioida muun muassa lähteen ikä, lähde-tiedon alkuperä, lähteen uskottavuus ja totuudellisuus (Hirsjärvi ym. 2007, 109–110). Opinnäytetyössä käytettyjä lähteitä etsittiin yleisistä ja luotettavista tietokannoista, ja käytetyt lähteet ovat ammattilaisten kirjoittamia tutkimuksia ja artikkeleita. Tutkimuksen aihetta on aikaisemmin tutkittu hyvin vähän, mutta työssä pyrittiin käyttämään mahdollisimman uutta tietoa, ja sähköisten tietokantojen käyttö mahdollisti tuoreimman ja ajankohtaisimman tiedon haun.

Tehdyn tutkimuksen luotettavuuden arvioimiseen käytetään erilaisia tutkimus- ja mittaustapoja (Hirsjärvi ym. 2009, 231). Reliabiliteetillä tarkoitetaan mittarin johdonmukaisuutta eli sitä, miten luotettavasti ja toistettavasti käytetty mittari mittaa haluttua ilmiötä (Tilastokeskus 2015d). Tutkimuksen tai mittauksen reliabelius tarkoittaa tutkimuksen taipumusta antaa ei-sattumanvaraisia tuloksia (Hirsjärvi ym. 2009, 231). Kyselytutkimukseen osallistui kolme integroidun oppilaan vanhempaa ja yksi integroidun luokanopettaja. Tutkimukseen valittiin sekä opettajat että vanhemmat tiedonantajaryhmiksi, joten tietoa kerättiin useammalta tiedonantajaryhmältä. Tällä lisättiin tutkimuksen luotettavuutta. (Sarajärvi & Tuomi 2011, 144.) Pienestä otoskoosta huolimatta tutkittavat olivat vastanneet juuri niihin kysymyksiin joita kysyttiin ja lisä-kyselyllä sähköpostitse saatiin tarkennusta kyselytutkimuksen vastauksiin. Suurempi vastausmäärä olisi kasvattanut tutkimuksen luotettavuutta. Molemmat tutkijat kävivät yksin tutkimustulokset läpi ja tutkimustulosten analysoinnit käsiteltiin vielä kertaalleen yhdessä, mikä lisäsi tutkimuksen luotettavuutta.

Validiteetti tarkoittaa tutkimuksen pätevyyttä, eli mittaako tutkimus juuri sitä, mitä tutkimuksen on tarkoitus mitata (Tilastokeskus 2015c). Tällä kyselytutkimuksella saatiin vastaukset tutkimusongelmiin. Integraatiota eikä sen toimivuutta ole aiemmin tutkittu Salossa, joten tutkimustuloksia ei voida verrata aikaisempiin tutkimustuloksiin.

Ihmisten mielipiteiden, asenteiden ja arvojen tutkiminen ei ole helppoa. Haasteita aiheuttavat lukuisat epävarmuudet: edustivatko kyselyyn osallistuneet tutkimuksen perusjoukkoa, saatiinko tarpeeksi vastauksia, oliko kysymyksiin vastattu riittävän kattavasti, mittasivatko kysymykset tutkittavia asioita, toimivatko mittarit luotettavasti, oliko kyselyn ajankohta hyvä ja niin edelleen. (Vehka-lahti 2008, 12.)

Edellä mainittuja haasteita ilmeni tässäkin tutkimuksessa. Varauduttiin analysoimaan kahdenkymmenen kyselytutkimukseen vastanneen tuloksia, mutta vastattuja kyselylomakkeita palautui ainoastaan neljä, eikä jokaiseen kysymykseen saatu riittävän kattavaa vastausta. Tästä johtuen tutkimusta jouduttiin jatkamaan

ja lähettämään opettajille lisäkysymyksiä (Liite 4) sähköpostitse. Kysymykset olivat kyselytutkimuksen tulosten pohjalta laadittuja. Sähköposti-kyselyyn saatiin vastaus vain toiselta opettajalta eikä kaikkiin kysymyksiin saatu vastausta. Jos kyselytutkimuksen vastaajamäärä olisi ollut suurempi, tutkimuksemme tulokset olisivat luotettavampia.

Tutkimus eteni lähes tutkimussuunnitelman mukaan, sillä aikatauluun tulikin pieni muutos yllättävän vähäisen vastausmäärän myötä. Opinnäytetyön tekijät toimivat koko tutkimuksen ajan yhteisvastuullisesti ja tasavertaisesti. Parin kanssa työskentely on mahdollistanut kriittisemmän arvioinnin käytettyjen lähteiden ja kirjoitetun tekstin suhteen, sekä samalla auttanut havaitsemaan paremmin tekstissä ilmeneviä harhaanjohtavia sanoja ja lauserakenteita.

8 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Käsite 'erityisen tuen tarpeessa oleva oppilas' on vakiintunut suomalaiseen koulutusjärjestelmään ja -politiikkaan 2000-luvulla. Käsitteellä on haettu uutta, ei-leimaavaa tapaa puhua erityisoppilaista. Koulun arjessa erityisyys on kuitenkin edelleen negatiivisesti latautunut käsite, ja erityisiksi määrittyvät yksilöt ja käytännöt näyttävät leimautuneina ja leimaavina. Integraatio erityisopetuksessa viittaa tasa-arvoisuuteen ja täyteen osallistumisoikeuteen oppilaiden kesken. Käytännössä se tarkoittaa oppilaan, jolla on erityisen tuen päätös tai jonka oppiminen on muuten katsottu haasteelliseksi, sijoittamista osittain yleisopetuksen ryhmään. (Mietola 2014; Jyväskylän yliopisto 2013b.)

Tutkimuksen aiheeseen päädyttiin sen mielenkiintoisuuden ja tärkeyden takia. Tutkimuksen tarkoituksena oli kuvata opettajien ja oppilaiden vanhempien kokemuksia integroiduista opetusryhmistä. Tavoitteena on kerätä tietoa, jolla voidaan kehittää integroitua opetusta. Opinnäytetyön alusta asti haluttiin aiheen liittyvän lapsiin tai nuoriin. Mielestämme aihe on myös tulevan terveydenhoitajan ammatilliseen kehitykseen nähden tärkeä, sillä lasten ja nuorten psyykinen hyvinvointi on jatkuvasti esillä. Integroidut ryhmät mahdollisesti vähentävät erityisoppilaan leimaavuutta ja ryhmän ulkopuolelle jäämistä.

Tutkimukseen valikoitui sopivimmaksi aineistonkeruumenetelmäksi kyselylomake ja avoimet kysymykset. Kyselyn yhteydessä vastaajat saivat saatekirjeen, jonka ystävälliseen sävyyn erityisesti kiinnitimme huomiota. Korostimme saatekirjeessä tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta, mutta pyrimme kuitenkin tuomaan esille jokaisen vastauksen merkityksen ja tärkeyden tutkimukselle. Saatekirjeessä oli tutkijoiden yhteystiedot ja tällä annettiin vastaajille mahdollisuus ottaa tutkijoihin yhteyttä mieltä askarruttavissa asioissa tutkimukseen liittyen. Kyselyyn valittiin tärkeimmät aiheeseen liittyvät kysymykset ja kysely pidettiin lyhyenä, jotta vastaajien mielenkiinto säilyisi (Hiltunen 2015). Kyselylomakkeen tekoon varattiin riittävästi aikaa ja useita kysymysvaihtoehtoja mietittiin ennen kuin päädyttiin valittuihin kysymyksiin. Avoimilla kysymyksillä saatetaan saada tutkimuksen kannalta tärkeää tietoa, joka voisi jäädä muuten kokonaan

huomaamatta. Täysin avoimia kysymyksiä on suositeltavaa sisällyttää lomakkeeseen harkiten ja oikeastaan vain silloin, kun niiden käyttöön on painava syy. Kyselyjen kaikki vastaajat eivät välttämättä vastaa niihin ja vastaustavatkin vaihtelevat paljon, eikä vastauksista saatu informaatio aina täyttä tutkijoiden odotuksia. Jos vastaajajoukko tiedetään aktiiviseksi ja mielellään kantaa ottavaksi, avointen kysymysten käyttö voi olla hyvinkin kannattavaa. (Vehkalahti, 2008, 24; Menetelmäopetuksen tietovaranto 2010.)

Yhteistyökoulusta saatiin innokas ja yhteistyöhaluinen kuva, joten oltiin varmoja, että avoimet kysymykset ovat varmasti paras vaihtoehto ja kaikki saisivat mielipiteensä esille, kun ei ole valmiita vastausvaihtoehtoja.

Tutkimuksen alkuperäiseen suunnitelmaan ei tarvinnut tehdä suuria muutoksia. Myös tutkimuksen toteutus lähti sujumaan hyvin ja aikataulun mukaisesti, mutta itse toteutuksessa ilmeni haasteita. Kyselytutkimukseen saatiin yksi vastaus integroidun luokanopettajalta ja kolme integroidun oppilaan vanhemmilta. Odotettiin paljon suurempaa vastausprosenttia. Pienen vastausprosentin takia laadittiin lisäkysely opettajille sähköpostitse toi tutkimukseen yhden tutkimusongelman lisäksi. Tutkimuskohteina olleilla luokilla oli vain muutamia integroituja oppilaita ja yleisopetuksessa opiskelevien oppilaiden vanhempien mahdollinen tietämättömyys integraatiosta saattoi myös pienentää tämän kyselytutkimuksen vastausprosenttia. Jatkossa samankaltaista tutkimusta toteuttaessa täydennettäisiin tutkimusta avointen kysymysten lisäksi suljetuilla, rajaavilla kysymyksillä. Näin saataisiin mahdollisesti korkeampi vastausprosentti.

Tutkimuksen aiheeseen liittyvää aiempaa tutkittua tietoa löytyi melko vähän ja lähteitä oli aluksi vaikea löytää. Vaikka integroinnista ja aiemmista kokemuksista oli vaikea löytää tietoa, niin muista työmme pääosista löytyi runsaasti tietoa ja haastavimmat vaiheet opinnäytetyöprosessissa jakautuivatkin kirjallisuuskatsauksessa käsiteltävien aiheiden pääasioiden löytämiseen ja niiden rajaamiseen.

Pienestä otoskoosta huolimatta tutkimus antaa suuntaviivoja Salon integroitujen luokkien toimivuudesta. Taskinen (2013) on aikaisemmin tutkinut yleisopetuksen

1-6 luokilla työskentelevien luokanopettajien (n=38) käsityksiä integraatiosta. Lähes kaikki vastaajat kokivat silloin oppimisympäristön tukevan integroitujen oppimisprosesseja luokalla kohtalaisesti, hyvin tai erinomaisesti. Vähän alle puolet katsoi integroinnin yleisopetukseen olevan kaikkien oppilaiden oppimisprosessia ajatellen hyödyllistä, kun taas noin kolmasosa vastanneista näki sen haitallisena. (Taskinen 2013.) Omassa tutkimuksessamme nousi esille, että suuret ryhmäkoot ovat osasyynä heikompaan yksilölliseen opetukseen ja keskittymiskyvyn sekä työrauhan puutteeseen. Isot ryhmäkoot koettiin kuitenkin myös hyvänä asiana.

Opinnäytetyön tuloksista käy myös ilmi, että resursseja ei ole varattu riittävästi opetuksen suunnitteluun, ja että aina integrointi ei tapahdu oppilaan edun mukaisesti. Tästä saattaa seurata, että oppilaan oikeus opiskella pienessä ryhmässä voi unohtua. Vertaisoppi, oppilaiden sosiaalistuminen ja useampi aikuinen samaan aikaan opetustilanteissa koetaan hyviksi asioiksi integroiduissa opetusryhmissä. Hynynen (2008) on myös aikaisemmin tutkinut luokanopettajien (n=6) näkökulmia erityisoppilaiden integraation toteutumisesta suomalaisissa alakouluissa. Tuloksissa tulee hyvin esille sama asia, joka omassakin tutkimuksessamme, että luokka jossa on erityisoppilaita, ei pärjää pelkän opettajan voimin. Tukitoimia tarvitaan, esimerkiksi tukihenkilöitä, koulutuksia, pienemmät luokkakoot ja yhteistyökumppaneita esimerkiksi erityisopettaja ja avustajia. Hynynen (2008) tutkimuksen mukaan integraatio ei toteudu suomalaisessa peruskoulussa parhaalla mahdollisella tavalla tai sitten tähän kysymykseen ei osattu ottaa kantaa. Toteutumisen esteenä nähtiin resurssit, niin kuin meidänkin tutkimuksessa. (Hynynen 2008.)

Haukka (2015) on tutkinut erityisopettajien suhtautumista integraatioon ja inklusioon. Opettajat pitivät tärkeänä monipuolista yhteistyötä, oppilaiden yksilöllistä huomiointia sekä erilaisuuden arvostamista. (Haukka 2015.) Nämä samat tärkeät asiat käyvät ilmi myös tässä omassa tutkimuksessamme.

Integroimisen myötä halutaan opettaa hyväksyntää, yhteistyötä ja sosiaalista vuorovaikutusta erilaisten oppijoiden kesken. Opinnäytetyön vähäisestä vastaus-

prosentista huolimatta toivotaan, että esille nousseisiin ongelmiin kuten resursien puutteeseen, ryhmäkokoihin ja täydennyskoulutuksiin kiinnitettäisi huomiota kouluissa integroitua opetusta suunniteltaessa.

Jos samankaltainen tutkimus toteutettaisiin uudelleen, ei välitettäisi kyselylomakkeita opettajan tai muun ”välikäden” välityksellä, vaan lomakkeet toimitettaisiin henkilökohtaisesti vastaajille etukäteen sovituissa tapaamisissa esimerkiksi vanhempainillan yhteydessä. Ajateltiin, että vastaajien tavatessa tutkijat kasvotusten, mielenkiinto tutkimukseen lisääntyisi ja vastaajat kokisivat vastaamisen merkityksellisemmäksi. Tutkimuksen tarkoitus ja siihen vastaamisen tärkeys selvenisi vastaajille paremmin tapaamisessa, kuin pelkän saadun saatekirjeen avulla. Tutkijoiden tapaaminen antaisi vastaajille mahdollisuuden kysyä heti mieltä askaruttavat asiat ja yhteydenotot jälkeensä tuntuisivat varmasti luontevammilta. Jatkossa voisi ajatella haastattelua opettajille kyselylomakkeen sijaan. Haastattelu mahdollistaisi välittömästi esitettävät täydentävät kysymykset.

Olisi tärkeää antaa myös integroiduissa opetusryhmissä opiskelevien oppilaiden tulla kuulluksi. Kuulluksi tuleminen koulussa heijastuu myönteisenä asennoitumisena koulunkäyntiä kohtaan ja lisää koulussa viihtymistä, sekä luottavaista suhdetta koulun aikuisiin (Kaustinen 2007). Seuraava aiheeseen liittyvä tutkimus voisi käsitellä oppilaiden mielipiteitä ja kokemuksia integroiduista opetusryhmistä. Näin saataisiin myös oppilaiden omat mielipiteet aiheesta.

Oppilaiden mielipiteiden lisäksi olisi mielenkiintoista selvittää myös kouluterveydenhoitajan rooli ja opettajien ja kouluterveydenhoitajan välinen yhteistyö niissä kouluissa, joissa on integroitua opetusta. Tämän tutkimuksen sähköpostikyselyn (Liite 4) yhtenä kysymyksenä opettajilta kysyttiin yhteistyöstä kouluterveydenhoitajan kanssa. Tähän kysymykseen ei saatu vastausta tällä tutkimuksella.

Tekijöiden motivaatiota prosessin alussa kasvatti aiheenvalinta, jonka opinnäytetyön tekijät saivat itse päättää. Motivaatio hieman laski yllättävän vähäisen vastausmäärän takia, mutta prosessin edetessä motivaatiota piti yllä ja kasvatti opinnäytetyön edistyminen kohti valmista kokonaisuutta.

LÄHTEET

Erityisen tuen tiedotuskeskus. 2013a. HOJKS. Viitattu 28.10.2015 <http://www.peda.net/veraja/etuinfo/perusopetus/etuki/hojks>.

Erityisen tuen tiedotuskeskus. 2013b. Opetuksen tehostettu tuki. Viitattu 30.10.2015 <http://www.peda.net/veraja/etuinfo/perusopetus/tehostettu>.

Erityisen tuen tiedotuskeskus. 2013c. Yleinen tuki. Viitattu 30.10.2015 http://www.peda.net/veraja/ophs/perusopetus/oppimisen_tuki/kolmiportainen/yleinen.

Happonen H. 1998. Fyysisten erityisopetusympäristöjen historiallinen, typologinen ja arvioitu tila Suomessa. Väitöskirja. Joensuun yliopisto.

Haukka, M. 2015. Erityisyyden monet merkitykset: tutkimus erityisopettajien suhtautumisesta integraatioon ja inklusioon osana koulunsa toimintakulttuuria. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 14.1.2016 <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/46385/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201506222407.pdf?sequence=1>.

Hiltunen, L. 2015. Metodina kyselytutkimus. Viitattu 14.1.2016 <http://www.mit.jyu.fi/ope/kursit/Graduryhma/PDFt/kyselytutkimus2.pdf>.

Hirsjärvi, S.; Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. 13. uudistettu painos. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Hirsjärvi, S.; Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Hotulainen, R. & Takala, M. 2008. Helsingin erityisopetuksen laatua arvioimassa. Helsingin kaupungin opetusvirasto. Viitattu 2.11.2015 http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/72821114-7e2b-4d3b-9f92-1b6bb38164fc/A1_08.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=72821114-7e2b-4d3b-9f92-1b6bb38164fc.

Hynynen, S. 2008. ”Antakaa sitten jotain millä se tehdään...” Luokanopettajien näkökulmia erityisoppilaiden integraation toteutumisesta suomalaisissa alakouluissa. Pro gradu. Tampereen yliopisto. Viitattu 26.1.2015 <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/80518/gradu03495.pdf?sequence=1>.

Jyväskylän ammattikorkeakoulu. 2015. Käsitteitä. Viitattu 6.2.2015 <http://oppimateriaalit.jamk.fi/hojks/1-hojksin-perusteet/kasitteita/>.

Jyväskylän yliopisto. 2013a. Erityisopetus. Viitattu 6.2.2015 <http://peda.net/veraja/pieksamaki/eo>.

Jyväskylän yliopisto. 2013b. Integraatio & inklusio. Viitattu 10.9.2015 <http://peda.net/veraja/rauma/tehostettujaerityinentuki/kasitteet/integraatio>.

Jyväskylän yliopisto. 2015a. Samanaikaisopetus. Viitattu 6.2.2015 <https://peda.net/rauma/tjeth/k%C3%A4sitteit%C3%A4/sl>.

Jyväskylän yliopisto. 2015b. Laadullinen tutkimus. Viitattu 20.4.2015 <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/laadullinen-tutkimus>.

Kankkunen, P. & Vehviläinen-Julkunen, K. 2013. Tutkimus hoitotieteessä. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Kaustinen, P. 2007. Kuulluksi tuleminen peruskoulun aikana: nuorten narratiivinen paluu koulukokemuksiin. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 7.3.2016 <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/38425>.

- Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. 2015. Opiskelun apuvälineet. Viitattu 19.11.2015 <http://verneri.net/yleis/opiskelun-apuvälineet>.
- Kehitysvammaisten tukiliitto ry. 2015. HOJKS, opetussuunnitelma. Viitattu 8.10.2015 <http://www.kvtl.fi/fi/perhesivut/lapsi-kasvaa/koululainen/hojks-opetussuunnitelma/>.
- Kyttälä, M., Pakarinen, K. & Sinkkonen, H.-M. 2010. Samanaikaisopetus – mahdollisuus vai mahdottomuus? Viitattu 6.2.2015 http://peda.net/img/portal/1948663/Samanaikaisopetuksen_artikkeli_Erika_1_2010.pdf?cs=1284622945.
- Laki perusopetuslain muuttamisesta 24.6.2010/642 Viitattu 6.2.2015 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20100642>.
- Lehtomäki, E. & Takala, M. 2005. Kohti inklusiota? Kieli, kuulo ja oppiminen – kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus. Finn Lectura.
- Leino-Kilpi, H. & Välimäki, M. 2014. Etiikka hoitotyössä. 8. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Lähdesmäki, M. 2008. ”Puuttuminen on välittämistä” - Erityisen tuen tarpeen havaitseminen luokanopettajien näkökulmasta. Pro gradu. Tampereen yliopisto. Viitattu 26.1.2015 <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/79823/gradu02964.pdf?sequence=1>.
- Menetelmäopetuksen tietovaranto. 2010. Kyselylomakkeen laatiminen. Viitattu 29.12.2015 <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kyselylomake/laatiminen.html>
- Mietola, R. 2014. Hankala erityisyys : Etnografinen tutkimus erityisopetuksen käytännöistä ja erityisyyden muotoutumisesta yläkoulun arjessa. Viitattu 22.11.2015 <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/135619>
- Moberg, S. & Savolainen, H. 2009. Yhteistä koulua kohti. Helsinki: WSOY.
- Opetushallitus. 2015a. Oppimisen ja koulunkäynnin tuki. Viitattu 28.10.2015 http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/oppimisen_ja_koulunkaynnin_tuki.
- Opetushallitus. 2015b. Erityinen tuki. Viitattu 28.10.2015 http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/perusopetuksen_jarjestaminen/tietoa_tuen_jarjestamisesta/erityinen_tuki.
- Opetushallitus. 2015c. Ammatillinen erityisopetus. Viitattu 16.11.2015 http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/ammattikoulutus/ammattilliset_perustutkinnot/ammattillinen_erityisopetus.
- Paunonen, M & Vehviläinen-Julkunen, K. 1997. Hoitotieteen tutkimusmetodiikka. Juva: WSOY.
- Perkiö-Mäkelä M., Nevala N. & Laine V. 2006. Hyvä koulu. Työterveyslaitos. Helsinki.
- Prashnig B. 1996. Erilaisuus. Oppimisen vallankumous käytännössä. Atena Kustannus. Jyväskylä.
- Saloviita, T. 2008. Kaikille avoimeen kouluun. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sarajärvi, A. & Tuomi, J. 2011. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Vantaa: Hansaprint Oy.
- Takala, M. 2010. Erityispedagogiikka ja kouluikä. Helsinki: Hakapaino.
- Tampereen teknillinen yliopisto. 2015. Tiedon analysointi. Viitattu 27.4.2015 <http://www.tut.fi/verne/tutkimusmenetelmat/tiedon-analysointi/>
- Taskinen, N. 2013. Luokanopettajien käsityksiä integraatiosta. Pro gradu. Helsingin yliopisto. Viitattu 27.1.2015 <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/40075/luokanop.pdf?sequence=1>.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2014. Terveystoiminta. Viitattu 20.11.2015
<https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/opiskeluhoito/kouluterveydenhuolto/toimijat/terveydenhoitaja>.

Tilastokeskus. 2015a. Käsitteet ja määritelmät. Viitattu 6.2.2015
<http://www.stat.fi/til/erop/kas.html>.

Tilastokeskus. 2015b. Erityisopetus. Viitattu 20.11.2015 <http://www.stat.fi/til/erop/>

Tilastokeskus 2015c. Validiteetti. Viitattu 29.12.2015 <http://www.stat.fi/meta/kas/validiteetti.html>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012-2014. Hyvä tieteellinen käytäntö. Viitattu 8.12.2015
<http://www.tenk.fi/fi/htk-ohje/hyva-tieteellinen-kaytanto>.

Vehkalahti, K. 2008. Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Saatekirje

Salo 24.9.2015

Hei,

Olemme terveydenhoitajaopiskelijoita Turun ammattikorkeakoulusta, Salon toimipisteestä. Teemme opinnäytetyönämme kyselytutkimuksen, jonka avulla selvitämme 3-4. luokkien integroitujen opetusryhmien toimivuutta Salossa. Tavoitteenamme on saada tietoa, joka kehittää integroitua opetusta. Tutkimus kuuluu Asiakkaan ohjaus -hankkeeseen.

Emme julkaise tutkimuksessa henkilötietoja eli pyydämme ystävällisesti, että vastaisitte ohessa olevaan kyselyyn nimettömänä. Kyselyyn vastaaminen katsotaan suostumukseksi tutkimukseen osallistumiseen. Opinnäytetyömme julkaistaan internetissä osoitteessa www.theseus.fi.

Vastaamme mielellämme kyselystä esille nouseviin kysymyksiin sähköpostitse.

minna.kallio@edu.turkuamk.fi

mikaela.luoma@edu.turkuamk.fi

Pyydämme teitä palauttamaan kyselylomakkeen täytettynä kirjekuoressa lapsesi opettajalle 28.10.2015 mennessä.

Opinnäytetyömme ohjaavina opettajina toimivat Satu Halonen ja Jaana Uuttu.

Ystävällisin terveisin,

Minna Kallio ja Mikaela Luoma

jaana.uuttu@turkuamk.fi

satu.halonen@turkuamk.fi

Kyselylomake

Taustatiedot. Rastita sopiva vaihtoehto.

Opettaja Vanhempi

Mitä hyvää on integroiduissa ryhmissä?

Mitä huonoa on integroiduissa ryhmissä?

Mitä kehitettävää on integroiduissa ryhmissä?

Kiitos vastauksestanne!

Lisäkysymykset

Kuinka monta opettajaa ja avustajaa on integroiduilla opetustunneilla paikalla?

Kuinka monta integroitua oppilasta on yhdellä luokalla?

Millä tavoin erilaisuuden hyväksyminen oppilaiden välillä näkyy?

Kuinka monella oppilaalla tai onko kenelläkään henkilökohtaista avustajaa koulupäivänä?

Millaista täydennyskoulutusta koette tarvitsevanne?

Kuinka usein järjestetään koulutuksia erityisopetukseen liittyen?

Onko opettajilla ja avustajilla työnohjausta? Kuinka usein?

Kuinka paljon teette yhteistyötä kouluterveydenhoitajan kanssa?

Kehittämistehtävä

Terveysala / Health Care

Terveydenhoitaja (AMK) / Registered Public Health Nurse (AMK)

2016

Minna Kallio & Mikaela Luoma

ERILAISET OPPIJAT

– Artikkelit Salonjokilaaksoon

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Integraatio erityisopetuksessa viittaa tasa-arvoisuuteen ja täyteen osallistumisoi-
keuteen oppilaiden kesken. Tavoitteena on, että oppilaalla on tasavertainen mah-
dollisuus oppia yhdessä muiden ikätovereidensa kanssa. Käytännössä se tarkoit-
taa oppilaan, jolla on erityisen tuen päätös tai jolla oppiminen on muuten haas-
teellista, sijoittamista osittain yleisopetuksen ryhmään. Integraatioajatuksella on
haluttu tuoda esiin monien erityisluokkien oppilaiden pärjääminen yleisopetuksen
ryhmässä kun tarjolla on riittävästi tukea.

Integroimisen myötä halutaan opettaa hyväksyntää, yhteistyötä ja sosiaalista
vuorovaikutusta erilaisten oppijoiden kesken. Sosiaalisilla taidoilla tarkoitetaan
yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja, joita ovat esimerkiksi oman vuoron odottami-
nen ja vuorottelu, taito kertoa omia mielipiteitä, kuuntelemisen ja havainnoinnin
taidot, neuvottelutaidot, korjaavan ja myönteisen palautteen antaminen ja vas-
taanottaminen sekä taito osoittaa tukea eli empaattisuutta.

Monien perustaitojen, kuten lukemisen ja laskemisen rinnalla lasten on tärkeää
opetella toimimaan ryhmässä, ottamaan toiset huomioon ja tuntemaan hyvät käy-
töstavat. Perussääntöjä on hyvä opetella ja kerrata niin koulussa kuin kotona.

Turun AMK:ssa tekemämme opinnäytetyön aiheena oli 3.-4. luokkien integroitui-
jen opetusryhmien toimivuus Salossa. Tutkimus toteutettiin kyselytutkimuksena,
jonka tarkoituksena oli kuvata opettajien ja oppilaiden vanhempien kokemuksia
integroiduista opetusryhmistä Salossa. Tavoitteena oli kerätä tietoa, jolla voidaan
kehittää integroitua opetusta.

Aineistoa kerättiin kahdelta integroidun luokan opettajalta, sekä kolmelta integ-
roiduissa opetusryhmissä opiskelevien oppilaiden vanhemmilta kyselylomakkeen
avulla. Tutkimuksen tulokset analysoitiin sisällönanalyysilla. Tulokset osoittivat,
että integroitujen opetusryhmien suuret ryhmäkoot koettiin sekä hyväksi, että
huonoksi asiaksi. Koettiin, että suuret ryhmäkoot ovat osasyynä heikompaan yk-
silölliseen opetukseen ja keskittymiskyvyn sekä työrauhan puutteeseen. Tulok-
sista kävi myös ilmi, että resursseja ei ole varattu riittävästi opetuksen suunnitte-
luun, ja että integrointi ei tapahdu aina oppilaan edun mukaisesti. Tästä saattaa
seurata, että oppilaan oikeus opiskella pienessä ryhmässä voi unohtua. Hyvinä

asioina koettiin vertaisoppi, erilaisuuden hyväksymisen oppiminen, oppilaiden sosiaalistuminen ja se, että opetustilanteissa on useampi aikuinen samaan aikaan.

Halusimmekin opinnäytetyön tuloksien pohjalta opettaa lapsille suvaitsevaisuutta, erilaisuuden hyväksyntää ja sosiaalisia taitoja, jotka varmasti korostuvat integroiduilla luokilla normaalia enemmän. Kävimme pitämässä yhdelle salolaiselle alakoulun luokalle oppitunnin näistä aiheista opinnäytetyömme kehittämistehtävänä.

Oppitunnille osallistui sekä yksi yleisopetuksen ryhmä että yksi yleisopetuksen pienryhmä. Yhteensä oppilaita oli 29. Tunnin aiheina olivat suvaitsevaisuus, sosiaaliset taidot ja erilaisuuden hyväksyminen. Aiheet käytiin läpi muun muassa Muumi-videoiden ja leikkien avulla. Videoiden avulla käsiteltiin syrjäytymisen ehkäisyä ja erilaisuuden hyväksymistä, kun taas leikkien avulla käsiteltiin erilaisuutta ja sosiaalisia taitoja. Keräsimme oppilailta hymynaamapalautteen tunnin lopuksi. Suurin osa antoi positiivista palautetta ja pitivät tunnista, osa ei osannut sanoa mielipidettään tunnista ja yksi oppilaista ei pitänyt tuntia mielekkäänä. Oppilaiden opettaja piti aiheita tärkeinä ja sopivina. Hänestä oli hienoa huomata, että moni oppilas oikeasti ajatteli asiaa ja oppi kenties ihan uutta lähimmästä ystävästään koulussa. Opettaja antoi hyviä vinkkejä ryhmänhallintataitoihin, joista voisi olla apua seuraavissa samankaltaisissa opetustilanteissa. Tärkeimpänä mieleen jäi lyhyt ja ytimekäs: ”Työ opettaa tekijäänsä.”

Tunnilla keskusteltiin erilaisuudesta. Erilaisuus määritellään yleensä sen mukaan, että esimerkiksi toinen ihminen ei ole samanlainen kuin me itse. On kuitenkin selvää, ettemme voi olla kaikki samanlaisia, vaan itse asiassa jokainen meistä on erilainen ja ainutlaatuinen ja se on rikkaus. On tärkeää hyväksyä, että meitä on monenlaisia ja kaikki ovat yhtä arvokkaita. Pitämällämme tunnilla eräsikin oppilas totesi: ”Olisi tosi tylsää, jos kaikki olisivat samanlaisia.” Erilaisuuden hyväksyminen lisää myös yhteisöllisyyttä. Jokaisen tulee elää oma elämänsä, tehdä omat valintansa ja kuunnella oman järkensä ja sydämensä ääntä. Tunnilla todettiin, että: ”Toiset tykkää joistain asioista ja toiset joistain muista asioista.”

LÄHTEET

Jyväskylän yliopisto. 2013. Integraatio & inklusio. Viitattu 15.2.2016
<http://peda.net/veraja/rauma/tehostettujaerityinentuki/kasitteet/integraatio>.

Kallio, M. & Luoma, M. 2016. 3.-4.luokkien integroitujen opetusryhmien toimivuus Salossa. Opinnäytetyö. Salo: Turun ammattikorkeakoulu.

Koulukino. 2014. Erilaisuuden kauneus ja ymmärtäminen. Viitattu 5.2.2016
<http://www.koulukino.fi/?id=144>.

Terve koululainen. 2016. Sosiaalisia taitoja tarvitaan liikunnassa. Viitattu 15.2.2016
<http://tervekoululainen.fi/elementit/ilmapiiirijapelisaannot/ryhmaliiikunnanilonvalineena/sosiaalisetaidot>.

Tuntisuunnitelma

Tavoite	Sisällöt	Menetelmät	Aika	Arviointi
<p>Saada oppilaille tietoa erilaisuuden hyvistä puolista ja näin saada muutettua asenteita erilaisuutta kohtaan. Samalla opetellaan sosiaalisia taitoja.</p>	<p>Syrjimättömyys videon avulla kerrataan kuinka kaikki tulee ottaa huomioon ja kehtään ei saa jättää ryhmän ulkopuolelle. Erilaisuuden hyväksyminen videon avulla muistutetaan oppilaille, että on rikkaus kun kaikki ovat erilaisia. Heidän luokallaan varsinkin integroiduilla tunneilla erilaisuus varmasti korostuu ja haluammekin muistuttaa, että he saavat olla tyytyväisiä luokastaan ja varmasti oppivatkin toisiltaan paljon. Minä myös leikillä halutaan tuoda jokaisen mielestään ainutkertaisia ominaisuuksia esiin. Leikin avulla huomataan myös että on paljon samojakin ominaisuuksia toisten kanssa. Ollaanko me samanlaisia leikillä harjoitellaan erilaisuutta ja huomataan kuinka kaikki tykkäävät erilaisista asioista ja silti voidaan olla kavereita keskenään.</p>	<p>Syrjimättömyys-video. Erilaisuuden hyväksyminen -video. Minä myös -leikki. Ollaanko me samanlaisia -leikki.</p>	<p>Aikaa 45min. 5min itsemme esittely. 10min videot ja niistä keskustelu. 20min leikit. 10min lopuksi keskustelua mitä opimme ja palautteen kerääminen.</p>	<p>Tunnin päätteeksi keskustelemme yhdessä mitä opimme ja keräämme hymynaama-palautetta oppilailta ja suullista palautetta opettajilta tunnista.</p>

Tuntiraportti

Tavoite	Sisällöt	Menetelmät	Aika	Arviointi
<p>Tavoitteena oli saada oppilaille tietoa erilaisuuden hyvistä puolista ja näin saada muutettua asenteita erilaisuutta kohtaan. Samalla opetellaan sosiaalisia taitoja.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Erilaisuuden hyväksyminen • Toisten huomioiminen ja huomioon otto • Syrjimättömyys 	<p>Syrjimättömyysvideo. Erilaisuuden hyväksyminen - video. Minä myös - leikki. Ollaanko me samanlaisia - leikki.</p>	<p>Aika meni juuri suunnitelmien mukaan eli: Aikaa oli 45min, 5min käytimme itsemme esittelyyn, 10min videoihin ja niistä keskusteluun, 20min leikkeihin ja 10min lopuksi keskusteluun mitä opimme ja palautteenkeräämiseen.</p>	<p>Keräsimme oppilailta palautteen tunnin lopuksi hymynaamojen avulla. Suurin osa antoi positiivista palautetta ja pitivät tunnista, osa ei osannut sanoa mitä mieltä tunnista olivat ja yksi oppilas ei pitänyt tuntia mielekkäänä.</p> <p>Oppilaiden opettajalta saimme palautteen sähköpostitse. Hän korosti aiheen tärkeyttä ja sopivuutta, ja hän olikin erittäin tyytyväinen tuntiin ja piti sen huolellisesta suunnittelusta ja rakenteesta.</p>

Kehittämistyön esitys

KEHITTÄMISTEHTÄVÄ

15.3.2016

Minna Kallio ja Mikaela Luoma

- Yhdessä yhteistyökoulun opettajan kanssa päätettiin että kehittämistehtävänä on pitää integroidulle ryhmälle tunti.
- Halusimme opettaa lapsille suvaitsevaisuutta, erilaisuuden hyväksyntää ja sosiaalisia taitoja.
 - korostuvat integroiduilla luokilla normaalia enemmän!

Menetelmät

- Syrjimättömyys -video
- Erilaisuuden hyväksyminen -video
- Minä myös -leikki
- Ollaanko me samanlaisia -leikki

Videot

- Syrjimininen
 - http://www.mll.fi/@Bin/4739064/Muumio_syrjimattomuus.wmv

Kysymykset videon pohjalta:

- Mitä tapahtui?
- Kuka käyttäytyi mielestäsi oikeudenmukaisesti? Entä epäreilusti? Miksi?
- Onko sinulle joskus käynyt samalla tavalla? Miltä se sinusta tuntui?
- Miten voi tietää, mitä hiljainen kaveri haluaa leikkiä?
- Miten leikkiä voisi muuttaa niin, että se sopii pienemmillekin lapsille?

- Erilaisuuden hyväksyminen
 - http://www.mll.fi/@Bin/4739064/Muumio_erilaisuuden_hyvaksyminen.wmv

Kysymykset videon pohjalta:

- Millä tavalla Muumi-hahmot ovat samanlaisia ja miten ne eroavat toisistaan? Mitä meillä on yhteistä ja miten me eroamme toisistamme?
- Mikä Muumi-hahmo on sinun suosikkisi? Miksi?
- Mitä Muumia sinä mielestäsi eniten muistutat tai haluaisit muistuttaa? Miksi? Mitä tapahtuisi, jos kaikki luokassa muistuttaisivat toisiaan? Tai entä jos isä ja äiti näyttäisivät samanlaisilta kuin muitten vanhemmat tai opettajat?
- Miksi on hyvä, että olemme erilaisia?

Leikit

Minä myös -leikki

- Osallistujat joko seisovat tai istuvat piirissä. Jokin kertoo itsestään kaksi ominaisuutta, joiden usko olevan ainutkertaisia, eli sellaisia, joita keilään muulla ryhmään osallistujalla ei ole.
 - Jos jollakulla muulla ryhmään kuuluvalla kuitenkin on tämä ominaisuus hän vastaa "minä myös" tai "minulla myös". Tällöin ominaisuuksien ilmottajan täytyy keksiä toisen osallistujan kanssa samanlaisen ominaisuuden tielle uusi.
 - Kun ensimmäinen osallistuja on keksinyt kaksi vain itselleen tyypillistä ominaisuutta, siirtyy vuoro seuraavalle. Näin jatketaan, kunnes kaikki osallistujat on käyty läpi.
- Pelin jälkeen keskustellaan:
- Kumpia ominaisuuksia oli vaikeampi löytää samanlaisia vai erilaisia?
 - Mitä ajatuksia heräsi?

Ollaanko me samanlaisia –leikki

- Ryhmä jaetaan pareittain ja parit menevät vierekkäin seisomaan.
- Ohjaaja kysyy kysymyksiä/väittämiä, esim. "pidän tulusista ruuista." Jos toinen parista pitää ja toinen ei pidä, he liikkuvat normaaliaskelen eteenpäin, mutta jos molemmat pitävät tai eivät pidä, he jäävät paikalleen.
- Kun ohjaaja haluaa lopettaa, hän katsoo ketkä olivat eniten samanlaisia ja ketkä eniten erilaisia

- Tunnille osallistui
 - yksi yleisopetuksen ryhmä sekä yksi yleisopetuksen pienryhmä
 - yhteensä 29 oppilasta
 - 2 opettajaa
 - 1 koulunkäyntiavustaja

• "Olisi tosi tylsää, jos kaikki olisivat samanlaisia."

• "Toiset tykkää joistain asioista ja toiset joistain muista asioista."

Palaute

- Keräsimme oppilailta (N=29) palautteen tunnin lopuksi. Suurin osa (n=16) antoi positiivista palautetta ja pitivät tunnista, osa (n=12) ei osannut sanoa mitä mieltä tunnista olivat ja yksi oppilas ei pitänyt tuntia mielekkäänä.
- Oppilaiden opettaja korosti aiheen tärkeyttä ja sopivuutta, ja hän olikin erittäin tyytyväinen tuntiin ja piti sen huolellisesta suunnittelusta ja rakenteesta.

Lähteet

- Koulukino. 2014. Erilaisuuden kauneus ja ymmärtäminen. Viitattu 5.2.2016 <http://www.koulukino.fi/?id=144>.
- Mannerheimin lastensuojeluliitto. 2011. Muumivideoiden avulla harjoitellaan sosiaalisia taitoja. Viitattu 5.2.2016 <http://www.mil.fi/kasvattajille/tapakasvatus/>.
- Mannerheimin lastensuojeluliitto. 2014. Oppiminen ja älyllinen kehitys. Viitattu 5.2.2016 http://www.mil.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvo_ ja_ kehitys/g_12-vuotias/oppiminen/.
- Mannerheimin lastensuojeluliitto. 2016. Tutustumis- vuorovaikutus- ja nimileikit. Viitattu 11.2.2016 http://www.mil.fi/nuortenetti/tutustuminen/leikkisessam/tutustumis-vuorovaikutus- ja_ ni/.
- Suomen partiolaiset ry. 2016. Leikkejä ja pelejä. Viitattu 11.2.2016 http://ohjelma.partio.fi/index.php?title=Leikkij%C3%A4_ ja_ pelej%C3%A4#Min_C3_A4_my_C3_B6.
- Terve koululainen. 2016. Sosiaalisia taitoja tarvitaan liikunnassa. Viitattu 15.2.2016 http://tervekouluainen.fi/elementti/ilmapiiri/ajapaisaannot/ryhmalikunnanliorivalineena/sosiaali_settaidot.